

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Martina Burýšková

Karel Václav Rais a otázka sociální spravedlnosti v jeho díle

Vedoucí práce: PhDr. Petr Hora, Ph.D.

2007/2008

Prohlašuji tímto, že jsem bakalářskou diplomovou prací na téma: Karel Václav Rais a otázka sociální spravedlnosti v jeho díle zpracovala samostatně pouze s využitím pramenů v práci uvedených.

Obsah

Úvod.....	4
1. Sociální problematika v časech K. V. Raise.....	6
1.1. Sociální spravedlnost.....	6
1.2. Společensko - politický charakter doby.....	8
1.3. Motivace K. V. Raise.....	11
1.3.1. Skutečné osudy autorových příbuzných.....	14
1.4. Realismus v Raisově tvorbě.....	16
2. Sociálně výrazné náměty povídek.....	18
2.1. Generační problematika.....	19
2.2. Pýcha, zloba, trest.....	25
2.3. Město versus vesnice.....	36
Závěr.....	48
Anotace.....	50
Použitá literatura.....	51

Úvod

Základním předmětem úvah a zkoumání této práce je vybraná povídková tvorba Karla Václava Raise, ve které se autor orientoval na závažné společenské problémy venkova druhé poloviny devatenáctého století. V duchu realistické venkovské prózy se pokusil kritickým pohledem věrně zobrazit osudy lidí tak, jak je během svého života poznal.

Naším záměrem je proniknout do světa venkovského lidu, seznámit se s jeho nelehkým životem a s nejožehavějšími problémy, které člověka ničí, mrzačí a dohání až ke krajnímu jednání. Mnohdy se tak neděje z jeho vlastní vůle; je jen obětí jiných a neschopen se takové zlovůli bránit podléhá, končí opuštěn, zbědován či usouzen svým trápením.

V úvodní části práce se budeme zabývat vysvětlením pojmu „sociální spravedlnost“ a objasněním jeho základních aspektů a problematiky. Za důležité považujeme rovněž nastínit společensko - politický charakter doby, z něhož především vyvstávaly tehdejší sociální konflikty. Zároveň si také povšimneme okolností, které autora přivedly k zájmu o život tehdejšího člověka žijícího ve venkovském či městském prostředí. V následující části práce se zaměříme na konkrétní a nejzávažnější sociální problémy, jež ovlivňovaly tehdejší společnost a bezohledně zasahovaly do života lidu, do jeho poměrů rodinných, sociálních a morálních.

Za stěžejní považujeme v první řadě problematiku generační - vztahy mezi rodiči a dětmi - mezi starými výminkáři, hospodáři, tedy generací, která na vesnici právě vládne, a těmi nejmladšími, kteří mají jednou zaujmout jejich místo. Dalším závažným aspektem jsou lidské vlastnosti jako např. pýcha, sobectví, lakota či prospěchářství, které postrádají morální hodnoty. Na závěr si v Raisově povídkové tvorbě

povšimneme motivů venkova a města. Tato prostředí jsou plná protikladů a vytvářejí dva značně odlišné světy.

Při zkoumání problematiky sociální spravedlnosti v díle K. V. Raise jsme se omezili pouze na vybrané povídky ze souborů Mezi lidmi, Potměchuť, Rodiče a děti, Výminkáři a Za světem.

Ve sbírce Mezi lidmi čerpá autor ze svých osobních zkušeností a setkání s lidmi venkovského i městského původu. I zde zobrazuje protiklad dobra a zla, bezohlednosti a laskavosti. Zde se zaměříme na povídky Nejlepší stránka a V kuchyňské vůni. Ze souboru Potměchuť budeme věnovat pozornost prózám Zlý člověk a Špáta, které jsou situovány do regionu Podkrkonoší. V tomto případě jsou společným tématem lidé, kteří podléhají svým vášním a sobectví. To se stává příčinou zkázy, kterou kolem sebe šíří; mnohdy přitom ničí život sobě, ale i těm, kteří v protikladu k nim žijí obětavou láskou. Povídky ze sbírky Výminkáři jsou ve své podstatě svědectvím o těžkém vesnickém životě, o vztazích mezi mláďím a stářím - o nejtěsnějších rodinných svazcích. Vesnice těchto výminkářů se nachází opět v oblasti Podkrkonoší. Zde se budeme konkrétně zabývat povídkami Matka a děti, V boudě, Konec života, Do Prahy na pouť a Po letech doma. Co se týče souboru Rodiče a děti, v jeho případě se zaměříme na povídku V tiché chalupě a ve sbírce Za světem na povídku Poslední radosti.

Rozsah drobné prózy K. V. Raise je samozřejmě obsáhlejší než těchto pět zmíněných souborů. Cílem této práce ovšem není sledovat aspekt sociální spravedlnosti ve všech autorových prózách, ač je nesporné, že i ty námi nezařazené v sobě skrývají závažné společenské problémy. Náš výběr je omezen zejména na útvary zachycující primárně vesnické prostředí; to se čas od času dostává do konfrontace s městem, kterému bude částečně také věnována naše pozornost. Výše uvedené vybrané povídky nám tedy poslouží jako základní materiál pro zkoumání zásadních sociálně - kritických témat v díle K. V. Raise.

1. Sociální problematika v časech K. V. Raise

Karel Václav Rais se ve svých četných drobných prózách projevil jako bystrý pozorovatel činorodého života vesnického lidu své doby. Lidové vrstvy v něm vzbuzovaly nejen upřímný zájem, ale také hlubokou úctu. Ta patřila především každodennímu úmornému dření, které mnohdy nedostačovalo ani k nezákladnější obživě. Osudem venkovského lidu bylo čelit bez ustání vlastní chudobě a nutnosti zajistit základní životní potřeby. Jedině díky houževnaté těžké práci mohly být tyto potřeby uspokojeny, neboť žití na vesnici druhé poloviny devatenáctého století nenabízelo prostému venkovanovi mnoho dalších možností k obživě. Tento svět natolik vzdálený prostředí městskému zůstával nedotčen nově zaváděnými sociálními reformami. Možnost domáhat se ve stáří či v nemoci pomoci ze strany státu ještě neexistovala. Každý jedinec byl tedy odkázán sám na sebe nebo na pomoc svých bližních. Proto se, téměř bez možnosti výběru, s horečným úsilím lopotil, aby uživil sebe i své blízké. Nestálá dřina však tyto lidi záhy připravila o mládí ducha i těla a doháněla je k bezohlednému boji o život.

1.1. Sociální spravedlnost

K tomu, aby bylo možno dále pracovat v námi zvoleném sociálně orientovaném tématu, je třeba přesně vymezit termín sociální spravedlnost a objasnit jeho problematiku. Důležité je nejprve si uvědomit, co si lze pod pojmem spravedlnost vůbec představit. V oblasti sociální politiky ji vymezují její specialisté takto:

„Spravedlnosti lze rozumět jednak v právním slova smyslu (tj. souhrn právních norem a zásad), jednak ji lze rozumět ve smyslu sociální spravedlnosti. Tu pak lze vymezit

pravidly, podle nichž jsou ve společnosti rozdělovány příjmy a bohatství a také životní příležitosti a předpoklady (např. vzdělávat se, uplatnit se na trhu práce atd.) mezi jednotlivé občany, případně sociální skupiny.“¹

Spravedlnost je jakousi obecně platnou mravní a náboženskou hodnotou; představuje základ právního řádu a veřejných politik. Tvoří logický protipól ke křivdě a bezpráví.

Avšak již na základě samotného vymezení termínu sociální spravedlnost vyvstává otázka, která pravidla rozdělující příjmy, bohatství, životní příležitosti či předpoklady jsou správná a ta skutečně spravedlivá? Samotní sociologové se shodují, že jednotná definice toho, co je či není spravedlivé, neexistuje, a ani existovat nemůže. Obsah tohoto termínu je tedy neurčitý. Obecně však platí, že sociálně spravedlivé je to, co je vedeno idejemi humanismu, lidského dobra a prospěchu. Přes zjevnou nejednotnost však není možné tuto hodnotu opomíjet. Protože naším cílem není podrobně zkoumat, co je a co není sociálně spravedlivé v rámci sociální politiky, omezíme se pouze na tento stručný nástin termínu. Za vhodné snad už jen považujeme zmínit skutečnost, že při posuzování sociální spravedlnosti bývají rozlišována další dílčí hlediska či principy, podle nichž je sociální spravedlnost nazírána z různých úhlů pohledu. Jsou to výkon a zásluhy, soulad mezi vstupy a výstupy, rovnost, rovnost příležitostí a sociální potřebnost. Možnost nazírat na sociální spravedlnost z různých hledisek s sebou přináší přirozeně další komplikaci - tou je nevyhnutelná míra subjektivity při posuzování spravedlivých a nespravedlivých jevů. Soudy o nich se logicky člověk od člověka liší. Jsou skutečnosti, které určití lidé, některé politické režimy či konkrétní státy považují za sociálně spravedlivé, ti druzí je

¹ KREBS, V. a kol.: *Sociální politika*. ASPI. Praha 2002, s. 20.

však shledávají na základě svých mravních hodnot či právního řádu nespravedlivými.

V námi vybraných drobných prózách K. V. Raise je problematika sociální spravedlnosti zakomponována poměrně hluboce a výstižně. Tvoří jeden ze stěžejních pilířů jak námi vybraných próz, tak se i, vždy alespoň částečně, promítá do celé jeho tvorby. Zde uvedené povídky pojednávají o komplikovaných vztazích především vesnického ale také maloměstského prostředí. Autor si všímá zejména palčivých problémů, které sužovaly tyto světy ve druhé polovině devatenáctého století. Podává realistické svědectví o závažných proviněních vůči spravedlnosti, o celé řadě ústrků a bezpráví, tak jak jim byl sám svědkem a jak se jich obyčejní lidé dopouštěli na svých bližních. Soustřeďuje svou pozornost hlavně na obecné mezilidské vztahy a také na finanční otázku; události politické či jinak výše společensky orientované v námi vybraných povídkách neshledáváme, popřípadě pouze okrajově.

1.2. Společensko – politický charakter doby

V devatenáctém století se musela společnost vyrovnávat s rozsáhlými změnami, a to jak v rovině politické, společenské, ale i hospodářské. V důsledku těchto změn zmítá společnosti značné sociální napětí. Příčinou byla tzv. průmyslová revoluce², která přinesla nevídaný vědecko-technický rozmach. Vznikala a rozvíjela se řada průmyslových odvětví, prudce se rozvíjí i věda a technika, došlo k radikálním změnám ve způsobu výroby zboží – široce se uplatňuje kapitalismus, mechanizace a tovární výroba. To vše vedlo k historicky největšímu hospodářskému růstu, třebaže přerušovanému

² Průmyslová revoluce – je to souhrnné označení pro proměnu od tradičních agrárních společností až po soubor moderních průmyslových národů v období mezi poslední čtvrtinou 18.století a vypuknutím první světové války. Jejím ohniskem byla Velká Británie.

cyklickými krizemi. V důsledku toho byla lidská společnost vystavena celé řadě sociálních změn, s nimiž nebylo jednoduché se vyrovnat. Neobyčejně početně vzrostla populace, došlo k nárůstu migrace obyvatelstva z chudého venkova do měst, která se rozrůstala kolem nových pracovišť, a tudíž přitahovala bohatou nabídkou pracovních míst. V této době bída nabývala jakousi „moderní“ podobu – netýkala se pouze nemocných, starých a invalidních obyvatel, ale i práceschopných lidí, kteří buď neměli možnost pracovat nebo vydělávali tak málo, že jim to nestačilo ani na základní obživu. A stát byl vůči těmto sociálním důsledkům kapitalismu bezradný.

Stále více lidí také odcházelo do měst za vidinou lepšího výdělku a snadnější práce. Tato představa byla ovšem mylná. Život ve městech nebyl o nic jednodušší než ten venkovský. S takovouto konfrontací se setkáváme v povídkách Nejlepší stránka³ a Po letech doma⁴.

První ze jmenovaných próz zachycuje osudy tří dávných přátel ze studií. Prostřednictvím jedné z postav, v roli vypravěče, se seznamujeme s naprosto odlišnými osudy jeho dvou přátel. První z nich je úspěšný a vážený pražský profesor, který se pro své pohodlné živobytí v přepychu neváhal zpronevěřit ideálům svého mládí. Ten druhý se vydal cestou zcela opačnou. Jeho mladické ideály se stávají nakonec i smyslem života. Dobrovolně se vzdává možnosti úspěchu a kariéry. Uchyluje se do ústraní, aby mohl tvořit poezii, která jediná mu přináší obohacení – duchovní uspokojení, jež ho morálně staví nad všechny ty, kteří si všímají pouze svého osobním prospěchu a blahobytu.

³ RAIS, K. V.: Nejlepší stránka. Poprvé vydáno časopisecky roku 1893; roku 1898 vychází prvně knižně v souboru *Mezi lidmi*. F. Topič. Praha.

⁴ RAIS, K. V.: Po letech doma. Poprvé vydáno časopisecky v „Květech“ roku 1890; roku 1891 vychází prvně knižně v souboru *Výminkáři: Povídky a kresby z podhoří*. F. Šimáček. Praha.

Ani ve druhé jmenované povídce - Po letech doma, nepřinese odchod do města Petrovi šťastné a spokojené živobytí. Po řadě let strávených v Praze se vrací domů na venkov, s podlomeným zdravím, aby si odpočal od velkoměstského shonu a úmorné kancelářské práce.

Venkov v tomto období v mnoha ohledech zaostával za městem. Existovaly vedle sebe jako dva různé světy, žily svým životem a podle svých pravidel. Chudý venkov jako uchovatel starých hodnot minulosti jen velmi pozvolna podléhal vývoji hospodářskému či kulturně - společenskému. V něm se udržovaly staré lidové zvyky a tradice, obyvatelé žili životem jednoduchým, prostým a skromným, hlavním zdrojem obživy nadále zůstává jejich hospodářství. Naproti tomu města byla tradičně centry průmyslovými, kulturními, společenskými, politickými, veškerého pokroku a vzdělanosti.

Vedle vědeckého a technického pokroku zaznamenala doba řadu dalších proměn. V našem případě je podstatné zmínit se o sociální oblasti. V této době - konkrétně v letech 1879-1893, zastával v zemích Rakouska-Uherska funkci ministerského předsedy Eduard Taaffe⁵, který v mnoha směrech sledoval svůj velký německý vzor kancléře Otto von Bismarcka⁶ a jeho rozsáhlé reformy. V roce 1888 Taaffe zavedl na území Rakouska-Uherska nemocenské pojištění, o rok později pak úrazové pojištění a hornické pojištění. Ovšem zákon o penzijním připojištění, tehdy zatím pouze úřednickém, byl schválen až v roce 1906, přičemž v platnost vstoupil až v roce 1909. Tyto významné sociální počiny se však týkaly pouze městských obyvatel. Žádná

⁵ Eduard Franz Joseph von Taaffe (24. 2. 1833 - 29. 11. 1895), český šlechtic irského původu, rakouský státník, v letech 1879-1893 zastával úřad předsedy rakouské vlády.

⁶ Otto Eduard Leopold von Bismarck-Schönhausen, vévoda z Lauenburgu (1. 4. 1815 - 30. 7. 1898). Byl jedním z nejvýznamnějších politiků 19. století vůbec a budovatel sjednoceného Německa. Byl prvním ministrem (tj. premiérem) Pruska (1862-1890) a prvním v řadě německých kancléřů (1871-1890). V roce 1881 zavedl nový systém sociálního pojištění, to bylo první svého druhu v Evropě a stalo se pro ostatní země vzorem. Tyto jeho snahy však nebyly motivovány zájmem o lid, byly součástí jeho politického boje.

opatření v oboru sociálního pojištění se totiž až do druhé světové války nevztahovala na osoby činné v zemědělství.

Po vzoru Otto von Bismarcka ani Taaffeho reformy nebyly výrazem horlivé péče o blaho lidu. Naopak sám přiznal, že těmito reformami sledoval stejné cíle jako Bismarck, k čemuž se vyjádřil takto:

„Při zdůvodnění výjimečných opatření proti socialistům 23. února 1884 řekl: „Aby se zabránilo socialismu, je třeba jiných prostředků. Proto vláda horlivě se zabývala otázkou dělnickou a dělníci v továrnách a na poli leží jim stejně na srdci. V nejbližší době vláda předloží osnovu zákona o úrazovém pojištění...“ Aby nebylo sebemenší mýlky, vysvětloval mladočeský poslanec Adámek 20. března 1886: „Nebezpečně kvasící hnutí, které se stále více zmocňuje dělnické třídy, nemůže ani pouhými slovy a sliby, ani nejostřejšími opatřeními policejními býti zadrženo, ani utlumeno. Tato lavina nemůže býti zadržena bajonety, když řítí se do hlubin, vše ničíc – ona může roztáti a roztaje pouze na slunci pozitivních sociálních oprav.“⁷

1.3. Motivace K. V. Raise

Jak je patrné, takovéto změny v životním stylu nezůstaly nepovšimnuty. Staly se zajímavým a aktuálním předmětem úvah pro sociology, filozofy a také spisovatele. Jedním z nich byl právě i K. V. Rais, který si byl dobře vědom problémů zatěžujících společnost. Sám pocházel ze skromných poměrů. Otec živil pětičlennou rodinu z drobného hospodářství, v zimním období tkalcovstvím a matka byla švadlena. Právě díky svým rodičům se mohl Karel V. Rais seznámit s nelehkým údělem prostého lidu a jeho vysilující těžkou prací. Ve svých

⁷ TOMESŠ, I.: *Sociální politika – teorie a zahraniční zkušenost*. Socioklub, Praha 2001, s. 54.

Vzpomínkách⁸ v kapitole věnované jeho otci, Václavu Raisovi, vzpomíná, jak se u nich dříve hospodařilo. Tatínek, přestože nebyl silák, vytrvale pracoval a to dokonce už jako velmi mladý stejně jako snad všechny selské děti. Nikdy si prý ale na práci nestěžoval. K. V. Rais se tedy již od dětství setkával s vesnickým prostředím⁹. Na příkladu svého otce ale i jiných lidí poznával, jak těžce se pracovalo tehdejšími drobnými rolníky a s jakými obtížemi si vydělávali na živobytí. Snad právě proto v něm později vzklíčil tak hluboký vztah k životu na venkově. Ale spisovatelův otec Václav Rais nebyl pouhým rolníkem. Vždy prý býval pozorným pozorovatelem okolního života a také nadšeným čtenářem, což jeho syn patrně zdědil po něm. Dokonce byl také volen do obecního výboru a zastával funkci radního v Bělohradě. Po své matce, za svobodna Kateřině Erlebachové, podědil patrně hlubokou ohleduplnost k lidem a píli, které číší i z jeho literární tvorby.

V počátcích své učitelské praxe se nedobrovolně dostává do Trhové Kamenice v Železných horách. Do krajiny charakteristické drsným podnebím, nepříznivým k žití a pro zemědělství, ale o to krásnější krajinou. Zde poznává nový a drsnější ráz života, než jaký znal ze svého dosavadního domova. Jako učitel se bezprostředně setkává s vesnickými obyvateli, sžívá se s nimi, poznává nejrozličnější typy postav a charakterů, nejrozmanitější lidské osudy a řadu problémů. Všimá si detailně lidových zvyků, mezilidských vztahů, společenských poměrů, ale také běžných, všednodenních činností – jak lidé stolovali, oblékali se atd. To vše se pak stalo materiálem ke vzniku Raisovy nejen povídkové tvorby.

Karel V. Rais byl z počátku pozorným pozorovatelem, naslouchal vyprávěním příběhů o životě prostých lidí. Tak získával materiál pro své rozsáhlé dílo. Ponechával si čas pro

⁸ RAIS, K. V.: *Vzpomínky*. Česká grafická Unie a. s. Praha 1922.

⁹ Dětství strávil v rodném Bělohradě, později Lázně Bělohrad, v nízkém dřevěném domku na náměstí. Obyvatelé se zde většinou zabývali zemědělstvím.

jeho uzrání, a poté, co se dostal do Prahy jako učitel, jej zpracovává. Nic, ani odstup času, nezměnilo spisovatelovo zaujetí životem venkovanů. Stal se chápavým vypravěčem, plným úcty, obdivu a soucitu k postavám laskavým, poctivým, obětavým, utlačovaným či dokonce bezbranným; na druhé straně vyjadřoval své antipatie k postavám závistivým, lakomým, bezohledným a sobeckým.

Ve svých textech zpravidla zaujímal určitý postoj k jednotlivým typům postav. Odlišeny jsou na základě popisu postav, aniž by užíval přímé povahové charakteristiky, na základě popisu prostředí, ve kterém žijí, přírodních motivů, případně se k nim autor vyjadřuje sám z pozice postavy.

V popisu výminkáře Stříhavky z povídky *Konec života*¹⁰ lze jednoznačně vysledovat autorovy sympatie.

„Nynější výměník Stříhavka jest malý stařec, jistě více než sedmdesátník. Až na ty zapadlé, bezzubé dásně jsou jeho líce kulatá. Tváře, nepříliš vrásčité, jsou zardělé a nejvíce se mu červená kulatý nosík. Očka má staroch malá, jiskrná, vlasů na hlavě ještě hojně (...).“¹¹

„(...) bafá vesele a na rtech je mu zrovna vidět, jak to pejpnutí chutná. Zvláště ráno po snídání ty první bafy! Všecek obličej mu při nich zazáří a ústům jak by bylo do smíchu.“¹²

Popsaný výminkář působí na čtenáře vesele, svěže a sympaticky; zvoleny jsou takové výrazové prostředky, aby

¹⁰ RAIS, K. V.: *Konec života*. Poprvé vydáno časopisecky v „Květech“ roku 1890; roku 1891 vychází prvně knižně v souboru *Výminkáři: Povídky a kresby z podhoří*. F. Šimáček. Praha.

¹¹ RAIS, K. V.: *Konec života*. In: K. V. Rais, *Výminkáři a jiné povídky*. Nakladatelství jednotného svazu českých zemědělců, Praha 1951, s. 30.

¹² Tamtéž, s. 31.

čtenář nezůstal na pochybách, zda se jedná o postavu kladnou či zápornou.

V povídce Zlý člověk¹³ vyvolává autor popisem domu hlavní postavy, Vincence Kaboučina, zcela opačný dojem.

„Odemkl a vešel. Jizba byla neveliká a šerá. Okna měla dvoje: venkovská silně poprášená, vnitřní jako popel; tři tabule byly rozbity a slepeny papírem. Stěny světnice byly žluté, na místech hrbolovitých nebo oprýskaných prachem až hnědé. Strop, silným trámem rozpůlený, byl natřen tmavě, ale prachem zpopelavěl. Provázký pavučin se houpaly hluboko dolů; ve všech koutech se temněly černé chumáče starých těžkých pavučin, plných prachu a muších křídel. (...)“¹⁴

Prostředí domu působí značně depresivně. Podobný dojem vyvolává i jeho obyvatel – Vincenc Kaboučín. Jako by se charakter postavy stal i duchem jeho domu.

1.3.1. Skutečné osudy autorových příbuzných

Za předlohu Raisovi mnohdy posloužily skutečně existující osoby. Mnoho let žil po boku takových lidí, a proto měl jedinečnou příležitost se s nimi seznámit, anebo se o nich alespoň doslechnout, ať už během svého života v Podkrkonoší nebo na Českomoravské vrchovině.

Při hledání zajímavých lidských příběhů často zabrousil i do řad vlastního příbuzenstva. Mnozí z nich se mu svými nelehkými osudy stali vítanou inspirací, jak o tom píše PhDr.

¹³ RAIS, K. V.: Zlý člověk. Poprvé vydáno časopisecky ve „Světozoru“ roku 1891; roku 1892 vychází prvně knižně v souboru *Potměchuť: Povídky a kresby z podhoří*. Libuše, Matice zábavy a vědění. Praha.

¹⁴ RAIS, K. V.: Zlý člověk. In: K. V. Rais, *Potměchuť – povídky a kresby z podhoří*. Česká grafická Unie. Praha 1948, s. 145.

Niederlová-Jakubcová ve svém článku K rozboru Raisových povídek¹⁵:

„Byla to sama paní Míšková-Raisová, dcera spisovatelova, jež mi laskavě odpověděla na můj dotaz, zda v povídkách jde o osoby skutečné, či vybájené: „Všecky postavy tatínkových povídek jsou skutečné, a většina jich je vzata z otcova příbuzenstva.“ Tento všeobecný výrok byl právě před rokem, – ovšem jen z části –, potvrzen Al. Tvrdkem, který ve vzpomínkové črtě Vděčnost, uveřejněné v Národní politice ze dne 24. února 1935, uvádí úryvek rozmluvy s naším Mistrem“.

Autorka následně uvádí celou řadu postav, které měly svou skutečnou předlohu z masa a kostí. Zmíňme např. staříčkou výminkářku Pilařovou z povídky Do Prahy na pouť¹⁶, která byla Raisovou tetou, tedy sestrou jeho matky. Jmenovala se Anna Erlebachová a provdala se do Černína za šafáře Antonína Hovorku. K nim se Raisova matka i s dětmi v r. 1866 uchýlila ze strachu před Prušáky.

Postava zhýralce Špáty¹⁷, který končí jako vrah své matky, si autor také nevymyslel. Skutečný „Špáta“ se jmenoval Plecháč, žil v Bělohradě a společně měli i to, že zdědil 16 tisíc zlatých. Po návratu z vojny pracoval jako myslivec, později byl lesním dělníkem, nádeníkem na stavbách či mlatec. Oženil se r. 1877 až ve věku čtyřiceti osmi let s Marií Novotnou, které bylo pouhých dvacet pět let. Ovšem už roku 1874 se jim narodila dcerka Marie a později ještě další dvě. Žili v chudých poměrech, ona pracovala u dvora nebo společně

¹⁵ NIEDERLOVÁ-JAKUBCOVÁ: *K rozboru Raisových povídek*. In Havelka, J. – Mencl, J. – Veselý, J. (eds.), *SBORNÍK K UCTĚNÍ PAMÁTKY K. V. RAISE*. Raisův Státní učitelský ústav v Jičíně, Turnov 1936, s. 71–82.

¹⁶ RAIS, K. V.: *Do Prahy na pouť*. Poprvé vydáno časopisecky v „Květech“ roku 1888; roku 1891 vychází knižně v souboru *Výminkáři: Povídky a kresby z podhoří*. F. Šimáček. Praha.

¹⁷ RAIS, K. V.: *Špáta*. Poprvé vydáno časopisecky ve „Světozoru“ roku 1889; roku 1892 vychází knižně v souboru *Potměchut': Povídky a kresby z Podhoří*. Libuše, Matice zábavy a vědění. Praha.

s manželem chodili na stavbu podávat zedníkům v putně maltu. R. 1884 zdělili celé mění po bratrovi lesním správci. Na vysoké noze si však žili pouhé čtyři roky - za takovou dobu dokázali rozházet celé dědictví. Ve skutečnosti však většinu peněz prohýřila jeho žena, nikoliv on či jeho matka, jak tomu bylo v povídce. Ona chtivě nakupovala šperky, on pro změnu rozšafně a pyšně rozdával peníze studentům na potkání, či hostil kdekoho v hospodě. Po mužově smrti Plecháčová musela opět pracovat - prodávala ovoce a zeleninu.

Autobiografické rysy nese povídka *V boudě*¹⁸ vyprávěná v ich - formě desetiletých chlapcem. Tím je patrně samotný autor. Spolu s dvanáctiletým kamarádem Pepíkem během jedné letní noci hlídají v boudě. Oním kamarádem byl spisovatelův bratranec Josef Pech. Skutečnou postavou je zde také postava mlynáře. Za spisovatelova života mlýn patřil rodině Jägrů a opravdu vyhořel.

1.4. Realismus v Raisově tvorbě

V průběhu Raisova literárního působení dochází v jeho tvorbě k přirozenému uměleckému vývoji. V průběhu osmdesátých a devadesátých let se jeho tvorba vyznačuje rysy realistické metody. Skutečnost, že z osobní zkušenosti znal život a poměry venkovského prostředí regionu Podkrkonošského a železných hor, nelze chápat jako jediný zdroj realismu v jeho tvorbě. Řada spisovatelů počátkem osmdesátých let devatenáctého století obrací svou pozornost právě k venkovskému lidu, ve kterém viděli oporu národa v době politického úpadku a krize. Tento lid představoval ono zdravé, morální jádro národa přinášející naději v lepší budoucnost. Do tohoto idealistického vidění venkova pak postupně pronikaly snahy spisovatelů nazírat na

¹⁸ RAIS, K. V.: *V boudě*. Poprvé vydáno časopisecky ve „Světozoru“ roku 1887; roku 1891 vychází první knižně v souboru *Výminkáři: Povídky a kresby z podhoří*. F. Šimáček. Praha.

svět venkovanů bez vysněných ideálů a naopak věrohodným způsobem vylíčit „pravdu“ přítomnosti.

Jaroslava Janáčková ve své práci zabývající se Raisovou realistickou prózou píše:

„Ctižádost realistického umělce směřovala k tomu, aby vytvořil dílo, které snese srovnání se skutečností, při jehož četbě si čtenář pomyslí: Ano, tak to v životě chodí – tak je to v životě možné.“¹⁹

Pro upřesnění a doplnění své teorie cituje dále Jaroslava Janáčková ze článku Otakara Hostinského:

„...mechanickým hromaděním pravdivých podrobností nepovstává ještě pravdivý celek, jako krásný nevzniká již pouhým sestavením částí o sobě krásných.“

„...zřetelem k celku, tj. k jeho dokonalé přirozenosti a pravděpodobnosti dovršuje se teprve realismus uměleckého díla.“²⁰

Raisova povídková tvorba se vyznačuje analyzujícím pohledem na sociální skutečnosti. Kritickým způsobem nahlíží na přítomnost, na venkovské prostředí, v menší míře i na to městské. Zaměřuje se ale především na člověka žijícího v těchto světech a na různé lidské typy, které osobně poznal. Ona kritičnost poukazovala v duchu realizmu na nedostatky a úpadek veřejných poměrů a současně vybízela k jejich nápravě. Autor si však na druhé straně všímá také morálních ctností a kladných povahových rysů svých postav, přičemž právě v morálních normách K. V. Rais vidí ideál lepší společnosti.

Pro realistického autora bylo navíc podstatné, nakolik čtenáře přesvědčuje a získává pro svoje vidění světa. Důležitý

¹⁹ JANÁČKOVÁ, J.: *Raisovo úsilí o realistickou prózu*. In: Česká literatura. Praha 1958.

²⁰ HOSTINSKÝ, O.: *O realismu uměleckém*. Bursík a Kohout. Praha 1890, s. 25–26.

byl tedy zejména cíl, kterého autor zamýšlel dosáhnout s ohledem ke společenským potřebám.

2. Sociálně výrazné náměty povídek

Život na venkově odedávna představoval doslova boj o obživu. Tak vychovával člověka tvrdého, silného a pracovitého. Nebál se těžké práce, která mu byla denním chlebem. Nemaje na výběr každý den znovu a znovu ohýbal záda, aby ze stejně chudé země jako on sám získal co největší výdělek. Ten byl stěžejním nebo dokonce jediným zdrojem obživy. Úzkostlivá šetrnost a skromnost nejednou přerostla v hamižnost. Její rozpínavost vytlačovala radost z obyčejného bytí, z každodenní práce, soucit a také pevné rodinné vztahy. Majetek a peníze byly řazeny před hodnoty jako přátelství, rodina, láska, soucit. Na druhé straně však stále existovali ti, kteří si byli vědomi důležitosti skutečných životních hodnot. Jimi se ve svém životě řídili, někteří navíc svou vytrvalou činností a prací usilovali o jejich šíření. Takovou osobností byl i K. V. Rais.

Téměř celý život se věnoval učitelskému poslání, nejprve v odlehlých koutech železných hor, později v Praze. Této práci, stejně jako té spisovatelské, se věnoval svědomitě a s radostí. V dětech viděl budoucnost českého národa, který byl pro něj jednou z nejvyšších hodnot. Svou literaturou chtěl vychovávat celý národ, jako pedagog alespoň jeho malou část. Fakt že byl milujícím otcem²¹ a skvělým pedagogem²² se přirozeně promítl v jeho tvorbě. Dětem věnoval její nemalou část ve

²¹ MÍŠKOVÁ-RAISOVÁ, M.: Ze vzpomínek na otce. In: Mašínová, L. – Machytka, J. – Koubek, Fr. – Janeček, J. (eds.): *Karel Václav Rais – Studie, vzpomínky, dokumenty*. Místní národní výbor v Lázních Bělohradě. Lázně Bělohrad 1959, s. 17–23.

²² ARNOLDOVÁ, M.: K. V. Rais – učitel. In: Havelka, J. – Mencl, J. – Veselý, J. (eds.): *Sborník k uctění památky K. V. Raise*. Raisův Státní učitelský ústav v Jičíně. Turnov 1936, s. 9–11.

snaze nastupující pokolení vychovávat k národní hrdosti, rozvíjet v něm vše dobré, posilovat lidskou důstojnost a lásku k přírodě, k vlasti a lidem.

Svou pozornost upínal k pozorování a zkoumání nejrozmanitějších lidských vztahů, ať už rodinných, obecně mezilidských či vztahů k různým skutečnostem. Jeho zájem pramení z blízkého vztahu k prostým lidem a z neúnavné spisovatelské činnosti, ve které se zrcadlí snaha věrně postihnout závažné společenské problémy. Sám byl svědkem mnohých nelehkých životních situací, vyslechl také řadu vyprávění o krutosti lidského osudu. Tyto příběhy ho patrně hluboce zaujaly. Dovedly ho až k myšlence jejich literárního zpracování, v němž realisticky vyobrazuje řadu palčivých sociálních problémů. Nesnaží se je zjednodušovat či přikrašlovat, naopak usiluje o co nejvěrnější zachycení. Aby čtenář mohl nalézt něco ze svého vlastního osudu.

2.1. Generační problematika

Hospodaření na venkovských chalupách a usedlostech měl vždy na starosti hospodář. Celé hospodářství, případně podíl z něj, se předávalo z generace na generaci. Celou událost měla v právním smyslu garantovat smlouva, ve které se potomek zavazoval rodičům poskytovat jim až do smrti bydlení a stravu. Nově nastupující hospodáři vše řídili a o všem rozhodovali. Staří hospodáři tedy předávali živnost mladým a sami zatím odcházeli na zasloužený odpočinek. Obydlí i strava, kterými měli mladí podle dohody povinnost rodiče zabezpečit, se nazývaly výminek²³. Výminkáři měli bydlení zpravidla zajištěno v malé chaloupce nacházející se mimo zemědělský dvůr, případně ve skromné světničce přidružené k hlavnímu stavení. Stravu měli zajištěnou v podobě určitého podílu z hospodářského

²³ V Raisových textech se objevují obměny výminek nebo také výměnek, vejminek či vejměnek, od toho dále výminkář, výměnkář, vejminkář, výměník atd.

výnosu - tedy určitý podíl na mléce, na vejcích, na ovoci atd. Tato forma zabezpečení vznikla na venkově především pro sedláky, zatímco pro staré a nemocné nádeníky a čeled' byly určeny tzv. ratejny.²⁴ Instituce výminku dosáhla velkého rozmachu především v osmnáctém století. V devatenáctém století to byl na vesnici nejrozšířenější druh péče o staré lidi.

Rodinné vztahy se ovšem mnohdy odvíjely zcela nepředvídatelně. Často stále ještě svěží rodiče si jen těžce zvykali na nový řád v životě a nadále chtěli zasahovat do chodu hospodářství. Naopak existovaly také případy, kdy děti neuznávaly právo rodičů na odpočinek, a nutily staré hospodáře, aby si přidělený výminek odpracovali. Smysl výminku tak poněkud pozbýval svého významu. S motivem vykořisťování prvního či druhého typu se setkáváme zejména v povídkách K. V. Raise o výminkářích. Pro vysloužilé hospodáře byl výminek jedinou možnou alternativou na relativně důstojné dožití. Veškeré finanční prostředky či jiný majetek přešel na nové hospodáře, nebo byl rozdělen mezi děti, tudíž byli výminkáři zcela odkázáni na péči svých potomků, případně na zbytek svých skromných úspor. Systém sociálního zabezpečení, který by starým lidem zajistil případnou péči a podporu, s výjimkou instituce výminku neexistoval.

Co se týče dalších potomků, byl jim vyplacen podíl z hospodářství. V ideálním případě tak, aby si podíly byly rovny. Prakticky se ovšem něco takového ukázalo často jako nereálné, zejména bylo-li potomků více. Nejstarší zděděným hospodářstvím získával největší podíl - střechu nad hlavou i zdroj obživy. Ostatní měli být vyplaceni penězi. Záleželo tedy na tom, v jakém stavu hospodářství bylo, jak prosperovalo. Přestože měl potomek právo na vyplacení podílu, stávalo se, že v hospodářství nebyl dostatek kapitálu. Ne každý hospodář dokázal vést svou živnost k rozkvětu. Pokud se však potomek důsledně domáhal svého podílu a hospodáře donutil k vyplacení,

²⁴ TOMEŠ, I. a kol.: *Právo sociálního zabezpečení*. VŠEHRD. Praha 1995, s. 157.

stávalo se, že právě jeho vinou došlo k zadlužení nebo dokonce rozprodání hospodářství. Čím více bylo dětí a čím mladší potomek byl, tím se snižovaly jeho šance na vyplacení podílu v původně stanoveném rozsahu. Nebylo výjimkou, že na některé nezůstalo věno vůbec žádné. V případě ženy to znamenalo téměř mizivou možnost vdavek.

Sňatek vyjednávali zpravidla rodiče, každý si hleděl, aby svou dceru či syna oženil co nejlépe a co nejvýhodněji. Hlavním cílem bylo udržet živnost v rodě a všechny děti nakonec slušně zaopatřit. Proto bylo tak důležité, aby nevěsta přinesla do stavení takové věno, které bylo právě potřebné k tomu, aby nový mladý hospodář byl schopen vyplatit sourozence. Podle dobových zvyklostí měl tuto skutečnost na paměti i syn při výběru své nevěsty. Z toho vyplývá, že sňatky bývaly uzavírány více z rozumu nežli z lásky. Ta mezi mladými nebývala nijak divoká a tudíž i manželství bývala poklidná.²⁵ Člověk upínal svou pozornost především ke každodenním starostem a práci. Na to ostatní pak zbývalo už jen velmi málo času. Tím však nechceme říci, že by naši předci byli snad bezcitní a milostný cit nepoznali. I v tomto konzervativním prostředí se občas zrodila láska, která se bouřila proti konvencím a vůli rodičů. A právě okolnosti těchto milostných příběhů byly vděčným námětem pro spisovatelská pera.

K. V. Rais ve svém díle věnuje nemalou pozornost peněžním vztahům značně ovlivňujících tehdejší společnost a osudy lidí v ní žijících. Peníze se staly jednou ze základních hodnot v životě lidí, ať už měšťanů či venkovanů. Ve svých prózách zobrazuje řadu příběhů o nešťastných lidských osudech zapříčiněných touhou po penězích a majetku. Lakota a hamižnost sehrála významnou roli také při uzavírání sňatků. V povídce *V tiché chalupě*²⁶ vypoovídá o situaci opačné. Nejmladší syn

²⁵ RAIS, K. V.: *Ze vzpomínek III*. Česká grafická Unie. Praha 1939.

²⁶ RAIS, K. V.: *V tiché chalupě*. Poprvé vydáno časopisecky v „Květech“ roku 1981; roku 1893 vychází knižně v souboru *Rodiče a děti*. F Šimáček. Praha.

rodiny Kouteckých Toník si přivede nevěstu Pavlu. Dívku milou hodnou, pracovitou, ovšem chudou, bez většího jmění. Pro svou chudobu je terčem nenávisti a útoků mužových rodičů. Nic jí není platná její dobrá vůle se starými vycházet v dobrém, ani nadšení do práce na novém hospodářství. Dlouho mlčky snáší všemožné výčitky a pomluvy, které výminkáři bezostyšně šíří mezi lidmi, dokonce je vnucují i jejímu muži. Jako by byla skutečnost, že pochází z chudých poměrů a nepřinesla do stavení velké věno, smrtelný hřích. Obě Toníkovy sestry se provdaly lépe než on a stejně jako rodiče si ze všeho nejvíc hledí každého krejcaru.

„Když pak se hospodář k večeru vrátil s pole, zašel si výminkář na dvůr a pravil zeťovi: „Ty vaše děti mi na zahrádku nesmějí, všecko, co spadá, zchroustají, a to bysme my přišli tuze zkrátka. Co spadá, musí se odměřit, jinak bysme my se svým třetím dílem pěkně pochodili!“

Kubík poslouchal, poslouchal, ale potom se zaštířil: „Ale, pantatínku, že se hned hněváte; nevidáno pro trochu panenek, vždyť je toho míra za krejčárek, a lidé si s tím rady nevědí. Co s nimi počnete, za sušení ta drobotina nestojí, a svou třetinu přec nesníte?“

„Jaké pak dlouhé rozklady,“ chladně odpovídal starý, „máme ve vejměнку třetinu ovoce, a tu se rozumí, že ze všeho, i ze spadlého. Co spadá, musí se odměřit!“

„I spánembohem, když chcete chodit sbírat, sbírejte a měřte, ale jíst taky nesníte, to bysme zas my byli zkráceni!“ a hospodář chechtaje se, odcházel do stodoly. Od té doby děti na zahrádku nesměly; výminkář chodil sbírat a navečer měřili a dělili.“²⁷

²⁷ RAIS, K. V.: V tiché chalupě. In: K. V. Rais, *Rodiče a děti*. Česká grafická Unie. Praha 1947, s. 132–133.

Nakonec staří rodiče doplatí na svou lakotu. Namísto syna Toníka a jeho ženy Pavly dostanou nové hospodáře - dceru Kačku s mužem Kubíkem, kteří je svou hamižností ještě předčí.

Čím finančně výhodnější sňatek byl uzavřen, tím se přirozeně zvyšovalo jmění hospodářovo. Hlavní hrdinka povídky *Matka a děti*²⁸ výměnkářka Pařízková je typickým příkladem sňatku z donucení za účelem finančního prospěchu. V mládí byla přinucena provdat se za nejzámožnějšího z nápadníků - Pařízka. Přestože sama o takového muže nestála, její stará matka viděla ve finančně výhodném sňatku jednoznačně štěstí - jak dceřino, tak i to své. Svůj nešťastný život poté zasvětila láskyplné péči o děti a vytrvalé dřině v hospodářství. Její nejstarší syn - nový hospodář se sám výhodně oženil, ovšem vyženěné jmění jen násobí jeho chamtivost. Ostatní děti jsou nepřízní osudu nuceni odejít z domu a hledat si obživu jinde tím, že se vyučí nějakému řemeslu. Žádné velké jmění ovšem nenabyli. Těžce nesou, že byli tak nespravedlivě ošizeni na svém podílu ve prospěch hospodáře. Svou hořkost směřují k rodičům, čímž se vzájemné vztahy ještě více ničí. Otec, již tak starý mrzout, hlubokým rozčilením ještě více zahořkne a na své syny zcela zanevře.

Jak je patrné, vidina získání bohatého podílu výhodným sňatkem byla považována za nejvyšší hodnotu. Sňatkům z lásky se často bránilo, protože „vyvolený/vyvolená“ nebyl dost bohatý nebo neměl dost velké hospodářství. Přání mladých ustupovalo vůli rodičů, kteří neváhali prodat štěstí svých dětí za dohodnutý finanční obnos. Rozhodující bylo, aby v gruntu zůstalo co nejvíce peněz, a pokud možno, aby dále vzkvétal a rostl.

Toto rodičovské „kšeftaření“ s životy dětí bylo typickou příčinou generačních sporů, jež ochromovaly vesnický život. V druhé polovině devatenáctého století, a samozřejmě

²⁸ RAIS, K. V.: *Matka a děti*. Poprvé vydáno časopisecky v „Osvětě“ roku 1888; roku 1891 vychází knižně v souboru *Výminkáři: Povídky a kresby z podhoří*. F. Šimáček. Praha.

nejen tehdy, se obyvatelstvo potýkalo s úskalími rozsáhlých změn, které sebou přinesl nástup tzv. moderní společnosti. Pro některé znamenala pomyslný zlatý důl, pro jiné prohloubení bídy. Zbídačování se nevyhlo ani již tak chudému venkovu. O co větší bída se vkrádala do vesnických stavení, o to větší dřina padala na jejich obyvatele. Ustavičná těžká lopota pro ně byla každodenním chlebem, smyslem života a bezvýchodným údělem. Drsný život otupoval lidské city, převracel morální hodnoty a do středu pozornosti neúprosně vnucoval peníze a majetek. Každá naděje na lepší živobytí byla vzácná, proto nikdo neváhal nechat si takovou příležitost utéct. Když se tedy objevil zámožný nápadník či nevěsta, byl by to čirý nerozum promarnit takovou příležitostí. S ní byla spojena vidina finančního zisku, jímž se nabízela možnost lepšího života dětí, ale také na pohodlnější dožití starých rodičů. Potomci povinováni poslušností a z úcty k rodičům nakonec, přes svůj veškerý odpor a nářky, do dohodnutých výhodných manželství vstupovali. Jejich další osudy, jak je zobrazuje K. V. Rais, pak bývaly opravdu rozličné. Někteří, jako výminkářka Pařízková, prožili smutný život bez lásky vyplněný těžkou prací a láskyplnou péčí o děti. Jiní se se svým osudem smířili a velmi rychle se mu přizpůsobili - podobně jako Málka a Nanka, dcery výminkáře Stříhavky. Ty sice patrně nebyly do sňatku násilně přinuceny, ale uzavřely výhodné manželství a zjevně také bez lásky. Během něho se proměnily v osoby šetřivé až lakomé, závistivé, nepřející a citově prázdné. Fakt, že jejich otec umírá, pro ně nebyl tak zajímavý jako skutečnost, že by po něm měly zdědit nějaké peníze. V protikladu k nim stojí jejich nejmladší sestra Kátle, na kterou jako poslední zbylo už jen velmi malé věno, proto se vdávala z čisté lásky. Její manželství tedy není hnáno touhou hromadit majetek. Místo toho žije spokojený život a umírajícího otce se ujme s láskou a bez výhrad.

„Tak, švaříčkové, vidíte,“ na ženské spustil Morák, „jak s tatínkem je, a my to už vydržet nemůžeme, vždyť je tu tatínek pomalu dva měsíce, a tedy bysme vás prosili, abyste si ho zas některá vzala.“

„Na nás to, lidičky, žádat nemůžete,“ honem spustila Nanka, „víte, jakou máme sednici, je to jako krcálek, a k tomu hromádka dětí a už to roste - to by měl dědeček pěknou pohovu!“

Bičiště se při té řeči díval na ženu a zdálo se, že mu ta její řeč je skoro trochu podivna.

„Tatínek pojedje se mnou do Borovnice, nedám ho už nikomu, zůstane u nás a budeme se o něj starat!“ s pece volala Kátle.

Jediná myšlenka se po té řeči kmitla hlavami Nančinou, Málčinou a Morákovou: „Ta si jistě myslí, že podědí!“²⁹

Přesně tyto momenty K. V. Rais zachycuje ve svých prózách jako doklad skutečných lidských osudů. Všímá si tragiky lidských osudů a citové prázdnoty, kterou zapříčinila lidská touha po majetku, chamtivost a lakota. Z jeho povídek je však patrné, jak si uvědomuje skutečnost, že do jisté míry byli všichni tito lidé obětí doby, která nenabízela mnoho možností uspokojivé obživy. Zaslepeni se stále donekonečna ženou za svým mamonem, jeho vinou se stávají zatvrzelými a zapšklými. Málokdo z nich pak nachází cestu zpět - do světa, ve kterém hlavním hybatelem osudů nejsou peníze, ale opravdové a upřímné mezilidské vztahy.

2.2. Pýcha, zloba, trest

Radost z výhodného obchodu díky uzavření sňatku ovšem mnohdy časem zčeřila nenadálá událost, která jakoby zásahem

²⁹ RAIS, K. V.: Konec života. In: K. V. Rais, *Výminkáři a jiné povídky*. Nakladatelství jednotného svazu českých zemědělců. Praha 1951, s. 84-85.

vyšší vůle trestá pýchu sobeckých rodičů, anebo naopak ještě prohlubuje tragiku osudů samotných obětí. V kratičké povídce *V boudě*³⁰ starý mlynář doplácí na svou pýchu. Ač z počátku nerad dával ženichovi svou dceru, brzy po svatbě si nemohl vynachválit, jak se má výborně na stará kolena. Nedlouho poté ale poznává, že přechválil. Lakotný zeť vyžene bezohledně starého mlynáře pro jeho ubohý výminek. Spolu s ním i přihlouplého Tondu, výminkářova syna, kterého starý mlynář ošidil na podílu ve prospěch mladého hospodáře. Druhý den je starý mlynář nalezen na kolejích s rozdrčenou hlavou.

Podobně se osud vysměje i již zmíněnému výminkáři Pařízkovi z povídky *Matka a děti*. Celý život zasvětil dřině a honbě za majetkem, hlavně aby hospodářství vzkvétalo. Všechno mu však nevyšlo, jak by si představoval. Ze svých strastí a neúspěchů obžalovával celý svět a jeho zatrpklost se neustále stupňovala. Tři synové odešli do světa za řemeslem, protože v chalupě nebyl dostatek peněz na jejich vyplacení. Oženili se ovšem chudě, což jim otec nikdy nemohl odpustit a hluboce roztrpčen se svých synů zřekl. Když odešel na výminek, už se ho nikdo nebál, naopak – byl všem jenom pro smích. Uzavřel se před celým světem a zůstal sám jen se svou hořkostí.

Na svou pýchu a nepřejícnost doplatí také výminkáři v povídce *V tiché chalupě*³¹. Ze zášti, naduté pýchy a hrabivosti ztrpčují nové hospodyně živobytí. Těžce se smiřují s tím, že musí předat hospodářství mladým, čímž ztrácí právo na něm rozhodovat. Nevěsta Pavla touží po klidném a šťastném živobytí po boku svého muže. Bývalí hospodáři jí však svou zlobou a neustálým útočením donutí k zoufalému útěku. Následkem toho porodí mrtvého syna. Ale ani to neobměkčí staré výminkáře. Co je však nejvíce trápí, jsou řeči, které se o nich mezi lidmi šíří, že jsou nejhoršími vejměníky. Tato tragédie konečně přiměje muže Toníka, aby zasáhl. Vyjedná se

³⁰ RAIS, K. V.: *V boudě*. In: K. V. Rais, *Výminkáři: povídky a kresby z podhoří*. F. Šimáček. Praha 1891.

³¹ RAIS, K. V.: *V tiché chalupě*. In: K. V. Rais, *Rodiče a děti*. F. Šimáček. Praha 1893.

svou sestrou Kačkou výměnu chalup, a tak přijdou do stavení jiní hospodáři a s nimi pro výminkáře nové, ale zato krušné časy. Nová hospodyně postrádá veškerou Pavlinu laskavost. Stará výminkářka plná elánu opět pracuje a pomáhá v hospodářství, kde se dá. Výminkář v sobě dusí zlobu a svádí s novým hospodářem těžké boje, ale oboustranná neústupnost s sebou přináší samé naschvály a soudní spory. Na stará kolena nemají ani pomyšlení na poklidné dožití, tak jako oni nedopřáli spokojené živobytí mladým hospodářům.

Také rodina představených z povídky *Poslední radosti*³² je plná pýchy. Okázale se povyšují nad ostatními, dávají celému okolí jasně najevo, jak je svou důležitostí a majetkem převyšují. Dcera Verunka nad chudšími nápadníky ohrnuje nos, nijak se netají tím, že jen tak s někým se zahodit nehodlá. Samotná hospodyně z lakomosti druhým mnoho nedopřeje, sama nikomu nic nedá a vlídnými slovy také právě neplýtvá. Staré panímámě ani neodvádí celý výminek podle jejího práva. K velké radosti a samozřejmě posměchu lidí se představené, již ve středních letech, narodí dcera Marjánka. Tím jí nastávají těžké časy. Namísto radosti nad narozením zdravé holčičky zavládne v rodině nevraživost a vzájemné nepochopení. Od lidí sklízí škodolibé posměšky - právě ti, co se nad nimi nejvíce vypínali, teď budou muset ve všem slevit a jejich nebetyčná pýcha byla po zásluze potrestána. Představených dospělé děti myslí jen na ostudu, kterou po vsi mají, na výsměch, kterému musí najednou čelit. To, že nejvíce trpí matka a nevinné dítě, je ani v nejmenším nezajímá.

„Ančka vzdychla a mlčky se rozhlížela světnicí.

„Abych vám, maminko, řekla - skoro jsem se sem styděla -„
náhle rozhodněji, prudčeji vybuchla.

³² RAIS, K. V.: *Poslední radosti*. In: K. V. Rais, *Výminkáři a jiné povídky*. Nakladatelství jednotného svazu českých zemědělců. Praha 1951.

Představená, zastrčivši kukaň pod postel, vzpřímila se a chmurně pohleděla na dceru.

Ta plaše zatěkala očima.

„Vždyť se člověku každý vyšklíbne, ne? Dlouho-li to bude se mnou trvat, a najednou mám jít k vlastní matce strojit křtiny!“ a z Ančina hlasu čišela mrzutost i hněv.

Představená poslouchajíc, zvolna klopila oči a loudala se k oknu.

„Kde je tatínek?“ po chvílce se lhostejně zeptala dcera.

„I někde v obecním lese, ani se nepřej, abyste se potkali,“ ale při těch slovech se matka a ni neobrátila.

„Proč bych si nepřála, vždyť jsem nic zlého neudělala.

Povídali Veruna a Emák, že taky nad tím radostí neskákal – směle se bránila Ančka.

Představená se roztrásla – všecko jí v prsou zakloktalo.

Náhle se dala do pláče a volala přerývavě: „Já jsem při tom nejnešťastnější, a mne žádný nepolituje – ani ta nejstarší, už vdaná dcera, ne! No, počkej, počkej, však jsi ještě neumřela“

„Proč byste plakala, vždyť jsem vám nic neřekla – že to žádná radost pro nás není, musíte říct sama!“ mírně, ale rozhodně odpovídala dcera.

„To žádný neví, co jsem já v těch časech zkusila! Ó, věděla jsem, jak to bude, a třásla jsem se pomyšlením. Táta nemluví, děti jsou z domu, každý se vyšklíbne – krom té panímámy Trampotky nikdo mne nepolitoval. Zrovna jsem se podivila, když přišla, každého bych se byla spíš nadála – musím říct, že mi tuze vypomohla.“³³

Jediný kdo s nadšením chová malou Marjánku a utěšuje představenou je stará výminkářka Trampotka, která všemi opuštěna mlčky snášela ústrky představených. Tato povídka

³³ RAIS, K. V.: Poslední radosti. In: K. V. Rais, *Výminkáři a jiné povídky*. Nakladatelství jednotného svazu českých zemědělců. Praha 1951, s. 186–187.

z cyklu *Výminkáři* je jednou z mála drobných Raisových próz, ve které je představitel nespravedlivého a morálně pokřiveného jednání stížen určitou formou trestu a zároveň se sám v důsledku tohoto trestu ocitá v roli trpícího, což je příčinnou jeho vnitřní proměny, tedy alespoň částečné. Postava představené nachází dávno zapomenutou laskavost, kterou se odměňuje výminkářce Trampotce, že jako jediná jí byla v těžké situaci oporou, a opět se v ní probouzí čistý mateřský cit k malé Marjánce.

Starý Pařízek a výminkáři Koutečtí však na svou zlobu a chamtivost jediné doplácí. V jejich případě nenastává žádný obrat k lepšímu v morálních hodnotách. Naopak dožívají o to víc zatrpklejší a plní zloby.

Podobný obrat k lepšímu, jako u představené v *Posledních radostech*, zobrazil K. V. Rais také v povídce *Zlý člověk*³⁴. V tomto případě jsou ale okolnosti děje mnohem tragičtější. Hlavním aktérem celého příběhu je starý mládenec Vincenc Kaboučín, osamělý mrzout, s nikým se nestýká. Mnoho let už v něm klíčí zášť a touha po pomstě. V mládí se chtěl oženit, avšak jeho vyvolená, Lojzka, měla oči pro někoho jiného. Hnán starou křivdou, skoupí veškeré dluhy její nynější rodiny. I přes prosby jejího muže Prokopa Stínila, Vincencova dávného soka, je odhodlán celý jejich majetek rozprodat. Jediné po čem touží je msta. Chce, aby Lojzka doslova přilezla prosit o odpuštění za své provinění na něm. Jedné noci však Stínilům někdo podpálí chalupu. Snad Kaboučín, snad někdo jiný. Lojzka je však zle popálena, spadne na hlavu a na následky zranění zemře. V tom okamžiku se v Kaboučínovi namísto zášti probudí hluboká lítost.

„K struze chvátala dívka - již chtěla přeskočit - - a v tom leknutím vyjekla. Spatřila Kaboučina. (...)

³⁴ RAIS, K. V.: *Zlý člověk*. In: K. V. Rais, *Potměchut' – povídky a kresby z podhoří*. Česká grafická Unie. Praha 1948.

(...) „Ty jsi Lojzka!“ pištivě vykřikl.

Přikývla a dodala: „Stínilova -“

Upíral na ni hnědé oči, a tělo se mu chvělo. Prsty rukou se křečovitě ohýbaly.

Děvče spustilo pláč.

„Včera jsme vyhořeli a maminka nám teď skonala, jdu dát zvonit! Co my si počneme - co si jenom počneme - pět dětí a tatínek -“

Kaboučín se schoulil a brada mu zajektala.

„Dal jste nás do prodeje, teď ještě oheň - a maminka - maminka -“ úpěnlivě kvílelo děvče.

Mládenec klesl na trávnik.“³⁵

Sepíše závěť, v níž veškerý svůj majetek odkazuje dětem Stínilů a sám volí dobrovolnou smrt oběšením. Symbolicky jsou on i jeho dávná láska pohřbeni ve stejný den. Také na této postavě svým čtenářům autor ukazuje, že i přes zdánlivě naprostou citovou vyprahlost, zahořklost a nezájem o okolní svět, v každém člověku, ať už je jakkoliv bezcitný a zahořklý, dřímá vždy něco nezkaženého, co dává naději tomu lepšímu já. V případě Vincence Kaboučina si osud vybral tvrdou daň v podobě jeho života za zlobu, kterou v sobě choval, vůči lidem a světu. Osud ani lidé mu nepopřáli v životě štěstí, proto ho ani on nechtěl jim dopřát. Nakonec končí dobrovolným zničením vlastního nešťastného života.

Takových motivů nacházíme v prózách K. V. Raise celou řadu. Nutno ovšem říci, že těch postav stížených ranami osudu, přičemž se sami ničím neprovinili, autor vykresluje podstatně více. Příkladem může být opět hrdinka povídky *Matka a děti*. Z donucení se bohatě provdala, avšak ve stáří je odloučena od svých dětí. Ráda by se s nimi potěšila či alespoň spojila, ale zahořklost jejího muže jí nedovoluje ani jedno. Přestože to

³⁵ RAIS, K. V.: Zlý člověk. In: K. V. Rais, *Potměchut' – povídky a kresby z podhoří*. Česká grafická Unie. Praha 1948, s. 175.

není v jejích silách, rozhodne se finančně pomoci alespoň svému nejmladšímu synovi Vojtíškovvi. Na úkor vlastního zdraví pro něho vyšetří tři zlatky. Utrápená a opuštěná za několik neděl umírá. Rozloučit se však nikdo z dětí nepřijde. Když umírá i její muž, synové přijdou všichni.

Podobný život žije i Raisova výminkářka Trampotka v povídce *Poslední radosti*³⁶. V mládí se jako sirotek provdala daleko od domova, brzy však ovdověla a její dcera zemřela při porodu prvního dítěte. Postavu výminkářky Trampotky zastihujeme již na sklonku života - osamělou, opuštěnou a toužebně očekávající konec života. Přesto ale v okamžiku, kdy je všemi už téměř zapomenuta, se objevuje v jejím životě nečekaná radost. Hospodyně se narodí nechtěné dítě, všemi zavrhané, pro starou Trampotku je však přímo „andělíčkem seslaným z nebes“, který je pro ni poslední radostí v pochmurném životě.

Vykořisťování bližních se přirozeně nedopouštěli pouze rodiče na svých potomcích. Patrně častějším případem byly situace, kdy mladý, ziskuchtivý hospodář utlačoval bezbranné, staré rodiče. Ti odcházeli za odpočinkem na tzv. výminek. Tam zpravidla žili samostatně, závislí na podílu z hospodaření nazvaném shodně výminek (viz kap. 2.1.).

Mezi „mladými“ a „starými“ žijícími společně v jednom hospodářství se probouzela často zášť, která vytvářela nesnesitelné ovzduší pro soužití. Mladí vyčítali starým, že je obírají o příliš velký výnos z hospodářství, že jsou pouhou přítěží, namísto aby přiložili ruku k práci. Staří naproti tomu pobuřovali snahou nadále zasahovat do chodu hospodářství, či handrkováním o větší výminek. V povídkovém souboru *Výminkáři* téměř není povídka, ve které by K. V. Rais vyobrazoval idylické soužití dvou generací pod střechem jednoho hospodářství. Výjimkou je snad pouze povídka *Konec*

³⁶ RAIS, K. V.: *Poslední radosti*. In: K. V. Rais, *Výminkáři a jiné povídky*. Nakladatelství jednotného svazu českých zemědělců. Praha 1951.

života³⁷, ve které hospodáři upřímně želí odchodu výminkáře Stříhavky k jedné z dcer.

Aby hospodáři vyživilí celou rodinu a udrželi si živobytí, museli houževnatě bojovat o svou obživu, avšak každodenní vysilující dření spojené s úzkostlivým šetřením v žádném případě nemohlo přinášet životní uspokojení. Ani takovéto dření často nedokázalo člověka vytrhnout z ubohosti živoření, proto se v dřině a šetřivosti zatvrzoval více a více, až se ona šetrnost proměnila v bezduchou hrabivost, chamtivost a citovou vyprahlost. Marné bylo pak dovolávat se zdravého rozumu, hospodář zaslepen svou posedlostí nebral ohledy na sebe a už vůbec ne na své blízké. Povídka *Po letech doma*³⁸ nás seznamuje s vážně nemocným Petrem, který se po letech strávených v Praze vrací domů na venkov, aby zde znovu nabyl svého oslabeného zdraví. Staří rodiče ho přijmou s otevřenou náručí, avšak u svého bratra Váši a jeho ženy Frantiny, nových hospodářů, se setkává pouze se záští a zlobou. Snad proto, že Petrovi bylo umožněno studovat, kdežto Váša získal statek. Penězi vynaloženými na studie byl statek, tedy Vášův podíl, ochuzen. Namísto soucitu a bratrské lásky nalézá Petr jen odmítavost, nezájem až nenávisť.

„Kde je v hospodářství víc velkých dětí, máš to napořád. Pro to živobytí na mladost zapomenou, a nemívá se to potom tuze rádo, nepřejí si a sejdou-li se, jsou si někdy jako cizí. Mamona to dělává, mamona a taky starost zas o vlastní děti!“³⁹

³⁷ RAIS, K. V.: Konec života. In: K. V. Rais, *Výminkáři: povídky a kresby z podhoří*. F. Šimáček. Praha 1891.

³⁸ RAIS, K. V.: Po letech doma. In: K. V. Rais, *Výminkáři: povídky a kresby z podhoří*. F. Šimáček. Praha 1891.

³⁹ RAIS, K. V.: Po letech doma. In: K. V. Rais, *Výminkáři a jiné povídky*. Nakladatelství jednotného svazu českých zemědělců, Praha 1951, s. 130.

„Co pořád dolézají! Ať se každý stará sám o sebe! Jaké pak rád - nerad, já nemám žádného rád a také o to nestojím!“
Váša hučel stavením.“⁴⁰

Ani skutečnost, že umírá za zdmi výminku rodičů, v nich nevzbudí soucit či alespoň náznak dobré vůle se sním na smrtelné posteli smířit.

Tvrdý život si žádal vysokou daň v podobě sobeckosti a bezohlednosti, která se obracela proti slabým, bezbranným a také příliš laskavým a dobrým. Staří výminkáři se stávali snadnou obětí takového příkoří. V povídce *Do Prahy na pouť*⁴¹ se tento motiv objevuje hned několikrát. Stařenka Pilařová je stále čilá, asi sedmdesátiletá výměnice. V životě si už své odpracovala, ale stále vytrvale pracuje na synově hospodářství, aniž by zato byla náležitě odměněna jako každý jiný zjednaný pracovník. Její laskavost jí však neustále našeptává, dokud může, musí pomáhat dětem. Když jí však syn z Prahy pozve na pouť, od syna hospodáře nevyprosí ani groš navíc. Dočká se leda výčitek kvůli výminku a urážek. Příliš nepochodí s prosbami ani u dcery, ta jí však alespoň zařizne kuře. Vedle výměnice Pilařové sledujeme také osud listonoše Lasíka. Je až zarážející jaké krutosti potomků je vystaven. V jeho případě se výčitky a všemožné ústrky vystupňovaly na nejvyšší únosnou míru. Vše co vydělá, pokorně odevzdává jim, přesto je stíhán výčitkami, jak málo svým dětem zanechal a že i teď je jen „prodělanec“. Jejich krutost se nezastaví ani před fyzickým násilím. Výminkářka Pilařová se dobrovolně lopotí i ve stáří, kdy má plný nárok na odpočinek a přívětivého slova se také nedočká, ale Lasíkova tragédie

⁴⁰ Tamtéž, s. 144.

⁴¹ RAIS, K. V.: *Do Prahy na pouť*. In: K. V. Rais, *Výminkáři: povídky a kresby z podhoří*. F. Šimáček. Praha 1891.

vyniká ztrátou veškeré úcty jeho dětí, které se neštítí drsných slov, ale ani tvrdých ran.

Jak již bylo řečeno, autor věnuje v námi vybraných povídkách nemalou pozornost těm, jejich síly již plně nedostačují k tomu, aby se mohly bránit stejně tvrdě, jako je vyvíjen útlak proti nim. Zesláblí stářím a prací jsou o to více zranitelní. Proto bezohlednému mládí nic nebrání, aby bezbranné stáří využilo až do posledního dechu. Velkým trnem v oku se pro hospodáře stává především výminek, tedy předem dohodnutý podíl z hospodaření, který má povinnost dožívajícím výminkářům odvádět. Z morálního hlediska je takový podíl samozřejmostí - něčím co zajistí starým hospodářům na stará kolena klidné živobytí. Postava staré výminkářky Pilařové je však dokladem toho, že hospodář mnohdy nebyl ochoten odvádět výminek jen tak zadarmo. Celoživotní dřina na hospodářství, ani láska k rodičům nebyly dostatečným důvodem pro bezpodmínečné odvádění výminku. Svůj podíl si stařena dennodenně tvrdě odpracovávala, aniž by mohla od syna očekávat odpovídající odměnu tak jako každý jiný nádeník. Výše zmíněný starý mlynář z povídky V boudě byl pro svůj výměnek dokonce vyhnán z domu vlastním zeťem.

Takový výměnek mohl být ovšem více než jen předmět sporů mezi hospodáři a výminkáři. V případě, že výminek tvořil velký podíl z hospodářského výnosu, se výminkář stával pro chamtivé potomky zajímavým jako jistá forma přilepšení v příjmech. Pokud se navíc prokázala jako pravdivá domněnka, že starý výminkář při svém skromném hospodaření stále ještě disponuje určitými úspory, byl pro své potomky o to zajímavější. Jejich vypočítavému oku mohl jen stěží uniknout zhoršující se stařečkův či stařeččin zdravotní stav. V tu chvíli se z ničeho nic objevují starostliví potomci, překupující ochotou pečovat o chátrající rodiče. Ve vidině dědictví se mezi sebou o rodiče doslova přetahují. O takovém politování hodném handrkování podává svědectví postava výminkáře Stříhavky v povídce Konec

života⁴². Z doslechu se jeho dcery dozvědí, že si tatínek nařiká na horšící se zdraví. Okamžitě ho manžel jeho dcery Málky přesvědčuje, ať se nastěhuje k nim. Bude mít u nich svoje pohodlí a udělá tím radost dětem. Pantáta potěšen tím zájmem přesto odmítá. Zkušenost stáří mu napovídá, že by to nedělalo dobrotu a na svém výminku je navíc velmi spokojen. Nakonec však svolí. K jeho radosti se může věnovat pravnučce Barušce, avšak neutěšené rodinné vztahy dědečkovu zdraví rozhodně nepřidávají. Vše v chalupě se točí pouze kolem peněz, které jsou hlavním a v podstatě jediným měřítkem hodnot. Ze starostí, které na dědečka v novém živobytí padnou, a ze studeného prostředí chalupy den ode dne schází. Hospodáři to nedá a vyzvídá u dědečka Stříhavky, kolik že mu zbývá úspor. K velkému překvapení však dědeček krom toho výminku, peřin a nějakého prádla nemá vůbec nic. To že našetřené tři stovky daroval vnučce Báře, aby se mohla konečně vdát za svého milého, ze strachu tají. Hned druhého dne rozešlou psaní ostatním sestrám, jak se už pro samou práci a starosti nemohou dále o chátrajícího dědečka starat. Jediná Kátle, nejmladší dcera, se tatínka s upřímným strachem o jeho zdraví bez jakýchkoli výhrad ujme. Nezajímají ji jeho tři stovky ani peřiny. Takovým způsobem dožil starý výminkář. Pro starší dcery byl cenný jedině tím, že představoval příslib dědictví. V tu chvíli už nic neznamená, že celý život tvrdě pracoval. Raději prodal draž chalupu na úkor vlastního výminku, a tak vše, čeho za život dosáhl, rozdělil mezi své dcery. Na jejich příkladě podává autor svědectví o tom, jak člověka každodenní lopocení spojené s nadevše postaveným honem za penězi zbaví citu a lásky k nejbližším lidem. Hlubokou pravdu v této povídce představuje lidové pořekadlo:

⁴² RAIS, K. V.: Konec života. In: K. V. Rais, *Výminkáři: povídky a kresby z podhoří*. F. Šimáček. Praha 1891

„... jeden otec sedm dětí vyživí, ale sedm dětí jednoho otce vyživit nemůže.“⁴³

Zde jsou jeho postavy hnány svými nejnižšími touhami a vášněmi. Zbaveni zábran a soucitu neváhají zpusťošit štěstí svých dětí, nevědomky i to své a slitování nemají, jak bylo názorně uvedeno výše, ani se starými rodiči.

I přes všechno to zlé se K. V. Rais neodvrací zcela od mladé generace jako zkažené a nadobro ztracené. Postava dcery Kátle představuje naději, kterou jakou pedagog vkládá do mladé generace. Díky svým mnohaletým pedagogickým zkušenostem si byl vědom toho, že pokud mají být základní morální hodnoty u mladé generace zachovány, je potřeba ji k tomu vést řádným způsobem. Sám se na tom tedy neúnavně podílel. V jeho prózách jsou postavy, ve kterých se zrcadlí spisovatelova víra v mládí - naději národa. Věří, že úcta a hluboké mravní hodnoty přetrvávají mezi lidmi i nadále, že přestojí i tlak nově nastupujícího řádu, jenž přináší jako nejvyšší hodnotu peníze a majetek.

2.3. Město versus vesnice

Snad více než kdy dříve tvoří právě v této době město a venkov protikladnou opozici. Příčinou přirozeně byla již zmíněná průmyslová revoluce doprovázená překotným vědecko-technickým rozvojem, přičemž nebylo sféry lidského působení, jež by nebyla jeho vlivem zasažena. Byl zcela narušen řád dosavadních lidských zvyklostí. Utvářela se zcela nová podoba společnosti, která se ubírala vpřed tzv. moderním směrem. To vše ale pouze v souvislosti s tehdejším městem, neboť, jak

⁴³ RAIS, K. V.: Výminkáři a jiné povídky. Nakladatelství jednotného svazu českých zemědělců, Praha 1951, s. 79.

bylo řečeno již výše (viz kap. 1.2.), město bylo středem veškerého dění, bylo automaticky povýšeno do svrchované role, proti němu byl venkov se svými zvyklostmi a způsobem života pouze přežívajícím artefaktem minulosti, místem, kde se jakoby zastavil čas, místem nepoznamenaným důsledky vědecko-technického pokroku. Město oproti ustrnulému venkovu symbolizovalo život. Právě zde se rodilo vše nové ruku v ruce s pokrokem: nové pracovní příležitosti, technické vymoženosti a objevy, v souvislosti s tím se mění také způsoby komunikace a cestování, které dohromady představují obrovský civilizační pokrok, neboli tzv. proces globalizace⁴⁴. Touha po vědění přináší nové a nové objevy, ale také novou tvář lidské společnosti – mění lidské životy a mezilidské vztahy.

Z pohledu Karla Václava Raisa je venkovské a městské prostředí více než jen odlišné. Ve své tvorbě je zachycuje jako vzájemné protiklady. Zjednodušeně by se dalo říci, že venkov je v jeho tvorbě vykreslen jako dobro, zatímco městské prostředí stylizuje do podoby ohniska zla. Venkov je v jeho očích místem, které uchovává hodnoty starého světa, tvoří zdravé jádro národa. Ten je hrdý na svou českou vlast, nezkažen sobeckostí plní své povinnosti k rodné zemi. Především ale zůstává nezasažen novou „moderní dobou“ a tudíž i nezkažen jejím vlivem. Symbolizuje svět lidí skromných, prostých, pracovitých, i přes svou bídu srdečných, obětavých a ochotných pomáhat druhým. Zároveň autor venkovu přisuzuje bezmoc a neschopnost bránit se světu druhému – světu silnějšímu a mocnějšímu, který v přirozené opozici proti venkovu tvoří město. To je zcela naopak symbolem

⁴⁴ Termín „globalizace“ poprvé použil americký ekonom Theodore Levitt v roce 1985 pro popis vývoje světového hospodářství v sedmdesátých letech 20. století. S procesem globalizace mnoho autorů spojuje již počátek směny v antické civilizaci, která byla do určité míry globální tržní společností. V 15. – 17. století dochází k první globalizaci evropské společnosti v souvislosti s objevitelskými cestami. Důsledkem průmyslové revoluce ve druhé polovině 18. století je vytvoření globálního trhu zboží. Objevením Ameriky bylo zahájeno období vzniku světového trhu. Za dobu považovanou jako „zlatá doba globalizace“ je však druhá polovina 19. století.

bezohlednosti, síly, moci, majetku a bohatství. Veškeré snahy městského lidu se ubírají vstříc právě k těmto hodnotám k jako jediným skutečným a důležitým. Je světem lidí povrchních, marnivých, hamižných až dokonce bezcharakterních. V tomto popisu zapadají lidé podle svých vlastností přesně do prostředí, ve kterém žijí, téměř by bylo možné říci, že ho symbolizují. Jsou nositeli stejných rysů jako svět, ve které žijí, kterému se během svého žití přizpůsobili; jsou jeho zosobněním.

K takovému až černobílému pojetí obou prostředí autorova tvorba také částečně směřovala. Nutno ovšem říci, že to nebylo zcela a bez výhrad. Z jeho děl nesporně číší dominantní sympatie právě k venkovu a v něm žijícím lidem, kterých si nesmírně vážil, nejenom pro jejich těžký život, a ve své tvorbě je také patřičně vyzdvihoval.

Hlavní příčinou autorových sympatií k chudému venkovu, jak jsme již nastínili výše (viz kap. 1.3.), byla skutečnost, že sám pocházel z venkovské chalupy v Podkrkonoší, závislé v letním období na práci v polích, v zimě na tkalcovství. Tyto rané zkušenosti z dětství se staly základem pro jeho srdečný vztah k prostému venkovskému životu. Ty byli později prohloubeny jeho několikaletým pobytem na Českomoravské vrchovině, kde působil nejprve jako mladší učitel v Trhové Kamenici, poté co ukončil roku 1877 studia na učitelském ústavu v Jičíně, v roce 1879 složil učitelské zkoušky a již roku 1882 přešel na školu do nedalekého Hlinska. Přes počáteční nechuť působit v tomto kraji s drsným podnebím a tedy i podmínkami k obživě se dokázal se svým novým domovem sžít natolik, že se kraj nové domoviny a místní obyvatelstvo staly zásadními inspiračními zdroji pro jeho následující tvorbu.

V této práci se převážně zaměřujeme na povídky s venkovskou tematikou, s úmyslem postihnout zásadní sociální problematiku sužující tento svět v druhé polovině 19. století. Kromě

takovýchto povídek na druhé straně soustředil svou pozornost i na ty obracející se k námětům z městského či maloměstského prostředí. Jednou z nich je povídka *V kuchyňské vůni*⁴⁵, která zachycuje pokřivenost vztahů bohaté rodiny bývalého panského správce Pekárka. Jeho mladší dcera otěhotní, musí se proto provdat. To, že se berou z lásky a jsou spolu šťastní, nic neznamená. Podstatné je, že její muž pochází z chudých poměrů a ani v zaměstnání nestojí příliš vysoko. Otec se nedokáže smířit s tím, že se mu dcera takto „odměnila“, proto ji i její rodinu nechává zcela bez podpory a v bídě, přestože sám se ženou a starší dcerou žijí v blahobytu. Nezájem a citová prázdnota, však panuje i mezi ostatními členy rodiny.

„Z počátku mne všecka ta němota mrzivala, ale poznáv, že i mezi sebou žijí stále tak mrtvě, správce že o ženské tuze nedbá, a ty že také mezi sebou řeči nenadělají, zlhostejněl jsem a zvykl.“⁴⁶

Jediný, kdo chová pod tvrdou maskou nepřístupnosti nějaké city, je služebná Nany. Jedině ona soucítí s bídou zavržené dcery, tajně jí dává jídlo a upřímně se trápí osudem celé její trpící rodiny. Teprve ve chvíli, kdy se její muž zastřelí, aby své těhotné ženě a dětem ulehčil, ji otec přijme zpět do domu. V této povídce se do určité míry jeví oběťmi městského života jak ti chudí a bezbranní, tak i na druhé straně ti bohatí, kteří bezohledně utlačují. Žijí v bohatství a přepychu, zdánlivě jim tedy nic nechybí – až na absenci jakýchkoliv vzájemných citů či zájmu, přežívají pouze v jakési lhostejnosti. Naproti tomu správčova dcera, ač žije v bídě, má něco co oni ne – lásku a porozumění svého muže a děti, kterým může dát svou lásku.

⁴⁵ RAIS, K. V.: *V kuchyňské vůni*. Poprvé vydáno časopisecky roku 1893; roku 1898 vychází prvně knižně v souboru *Mezi lidmi*. F. Topič. Praha.

⁴⁶ RAIS, K. V.: *V kuchyňské vůni*. In: K. V. Rais, *Mezi lidmi*. Česká grafická unie, Praha 1909, s. 146.

Město je místem, ve kterém sobectví a lidská pýcha zaujímají velmi silné postavení. Jejich vlivem se pozměňují hodnotové priority - točí se kolem společenského uplatnění, bohatství a osobního prospěchu. Takový motiv se objevuje také v povídce Nejlepší stránka (1893). Na jedné straně stojí úspěšný, praktický a bohatě oženěný Gustav Bina, profesor v Praze, na druhé straně vážný, hloubavý a skromný Václav Zaoral, obecní úředník. Oba, původně obyčejní vesničtí chlapci se zápletem pro poezii, se po studiích v Praze vydávají na zcela odlišnou životní cestu. První jde cestou blahobytu, který mu velkoměsto nabízí s otevřenou náručí.

„Človíčku, tam je všeho! Nábytku, prádla, šatstva, že vám povídat nemůžu - a třicet tisíc!“ Po lících rozlil se jí blahý jas a černé oči zasvítily.

„Třicet -“ prohodil jsem maně.

„Třicet - a jednou může být ještě jednou tolik, je sama dcera. Inu, Gusta taky není k zahození, je tadyhle už profesor, službu má pěknou, je prý v lásce a chlapík on vždycky býval, to víte! Musím říct, že se nám s tím hochem povedlo, však máme po vsi dost a dost závisti.“⁴⁷

Dosáhne váženého postavení, uznání, bohatství; zároveň se zbavuje všech svých mladických ideálů a snů jako přítěže - všeho, co pro něj dříve znamenalo štěstí.

Ten druhý žije životem plným ideálů. A přestože již dlouho je jeho domovem Praha, jako by nikdy nepřestal být „prostým synem venkovské chalupy“.⁴⁸ Poezie je pro něj životní náplň, kvůli ní neváhá opustit cestu za slibnou profesorskou kariérou. Dobrovolně žije v ústraní, prost jakýchkoli společenských ambicí.

⁴⁷ RAIS, K. V.: Nejlepší stránka. In: K. V. Rais, *Mezi lidmi*. Česká grafická unie, Praha 1909, s. 25.

⁴⁸ Tamtéž, s.19.

„Pan Zaoral jakoby byl z jiného světa, neshání jako jiní, nikam se nedere a jen když je tak živ.“⁴⁹

Rozdíl mezi oběma světy je propastný. Nadutost města a okázalá pýcha velkého světa v kontrastu se starosvětskou prostotou a skromností, jež jednoznačně morálně převyšuje ten „společensky povznesený svět“.

„...cesty za ideálem jsou jiny než stezičky za všedním pozemským blahem.“⁵⁰

Takové bylo autorovo nejzákladnější vidění městského života a v něm žijícího člověka. Hlubší vhled do jeho drobných próz ovšem čtenáři rovněž odhalí silný citový vztah k městu v českých zemích největšímu – k Praze. Praha mu totiž nabízela nevídané možnosti v kulturně-společenské oblasti a představovala tak vysněnou „literární svatyni“. Jako by slovy v úvodu povídky Nejlepší stránka popisoval svůj vlastní vztah k Praze.

„Když jsem měl advokátní kancelář venkovskou, v níž jsem po několik roků dřepěl, zaměnití za podobnou vábivou síň v Praze, byl jsem nevýslovně šťasten. Uvěří tomu každý, kdo pobyv na venkově poznal naši lásku k Libušinu městu, lepost kouzel, jimiž si ji oprádáme, mohutnost hlasu minulosti, kterým hovoří šeré oprýskané stěny pražských věží.“⁵¹

Sám, přestože k venkovu přilnul, usiloval o získání jiného učitelského místa, nejlépe v blízkosti kulturního centra – tedy Prahy. To se mu také roku 1887 podařilo – byl přeložen do Podolí u Prahy a o dva roky později přímo do Prahy, kde

⁴⁹ Tamtéž, s. 31.

⁵⁰ Tamtéž, s. 31.

⁵¹ Tamtéž, s. 17.

působil jako řídící učitel na Žižkově, poté učil na chlapecké měšťanské škole na Vinohradech a roku 1899 byl jmenován ředitelem na místní dívčí měšťanské škole. Fakt, že byl přeložen do Prahy, pro něho znamenal jedinečnou příležitost pro rozvoj jeho literárního talentu. Konečně se tedy mohl plně účastnit kulturního a literárního života. Praha pro K. V. Raisa ovšem neznamena jen obeznámení se soudobým kulturním a literárním děním. Umožnila mu seznámit se hlouběji s městským prostředím a přirozeně také s člověkem v něm žijícím. Tak poznal stinné ale i světlé stránky, jež skýtá život ve městě, hlouběji se seznámil, podobně jako u venkovského obyvatelstva, s osudy měšťanů. Ti mnohdy splňovali model člověka připodobněného k vlastnostem samotného města - člověka marnivého, pokryteckého a hrabivého. Naproti tomu ovšem poznává i druhou, odvrácenou stránku města. Ta patří lidem slabým, bezbranným vůči příkoří a nástrahám městského života, v mnohém podobným prostým venkovanům.

Osudu takto charakterizovaných postav věnoval svou pozornost - ať už je tomu u výše zmíněné postavy Václava Zaorala (viz s. 32-33) či rovněž již zmíněné dcery bývalého panského správce Pekárka (viz s. 31-32). Tyto postavy se stávají oběťmi města své doby, které do svého čela staví jedince silné a bezohledné. Ti, kteří se tomuto „trendu“ nedokáží nebo z nějakého důvodu nechtějí přizpůsobit, bývají odvrženi na okraj společnosti, kde přežívají jedině silou vůle, která jim sice nedává sílu bránit se kvůli utlačovatelům, alespoň jim však umožňuje láskyplně se věnovat tomu, co naplňuje jejich životy.

Na druhé straně si autor všímá lidí, kteří touží za každou cenu stoupat po společenské žebříčku. Ač se jim to více či méně daří, stávají se i oni oběťmi. A to buď druhých, silnějších, nebo „jen“ svých vlastních tužeb a vášní. Takovýto smutně paradoxní osud zachytil K. V. Rais v řadě svých povídek. Převážně jde o postavy pocházející z chudých, velmi

skromných poměrů. Sledující vidinu lepšího a zároveň lehčího života, dřou do úmoru, přičemž nešetří sebe ani své okolí. Během dlouhých let strávených v nekonečném kolotoči každodenního lopocení, ať už v polích či ve víru městského ruchu, ztrácejí Raisovy postavy svoje staré ideály, ohleduplnost se mění v sobectví a peníze se stávají jediným platným řádem. V životě venkovanů byly naděje na snadnější živobytí nevelké (viz kap. Č. 2). Zemědělství neposkytovalo snadnou obživu, proto si jen málokdo mohl dovolit přepych jaký byl k vidění ve městě – moderní ošacení, zařízení domácnosti atd. Stávalo se, že čím více bylo ve stavení prostředků a dostatek všeho, o to více tam také vzkvétala lakota a pýcha. Typickým příkladem je Antonín Morák i s rodinou z povídky Konec života (viz s. 24, 27)

„Morák měl v Třemešnici, velké vsi s kostelem, chalupu a vědělo se o něm, že je zazobaný. Byl znamenitý mamonář a mohl v tom řemesle celému kraji dávat hodiny.“⁵²

„Morákova chalupa stojí na návsi v řadě chalup a statků ostatních (...) Vypadá ta chalupa hodně nepěkně; je všecka tmavší nežli ostatní stavení, je tu jako na vystrkově a ne na návsi. Šindelovou střechu má proti stěnám nápadně vysokou a mechem hodně porostlou; tak se zdá, jako by střecha na stěny tuze tlačila, trámy jsou v nich jako zborceny.

„Tam nahoře na půdě je stále plno, totě tíže!“ říkávají třemešničtí.“⁵³

Krejcar navíc nevydá, ani kdyby mu chalupa měla spadnout na hlavu, staříčkému tchána vezme do chalupy jedině ve vidině tří

⁵² RAIS, K. V.: Konec života. In: K. V. Rais, *Výminkáři a jiné povídky*. Nakladatelství jednotného svazu českých zemědělců, Praha 1951, s. 38.

⁵³ Tamtéž, s. 40–41.

stovek dědictví a vlastní dceru radši ubije, než aby se chudě provdala. Skutečně „znamenitý mamonář“.

Takových jako Antonín Morák nebylo málo. Velmi těžké podmínky pro život panovaly v tomto světě. Právě ony doháněly prostý lid do takovýchto krajních situací. A pokud za tvrdou dřinu nepřicházela patřičná odměna, o to neúprosnějšími a hrubšími se lidé stávali. Jedině na nich spočíval jejich boj o obživu.

Jiní svou vytrvalou, těžkou prací zasvětili svým dětem, aby ony snáze našly lehčí život ve městě. To skýtalo mnoho příležitostí k obživě a ve zcela jiném duchu než-li venkov. V obecném povědomí venkovského lidu panovalo přesvědčení, že život ve městě je o mnoho jednodušší – méně práce, více peněz.

„Ale oni taky jedí, my se tak máme sotva o posvícení nebo o pouti.“

„Víš brachu tam jde všecko jináč; u nás se jí po domácku, a protože jíme ze svého, ani se nám nezdá, co projíme, ale tam kup, co kup, všecko stojí velké peníze.“

„Docela tak to přec není, ale páni pijou jenom pivo a víno, kdež pak by se kdy napili vody, a to leze do kapsy. Pije se cestou do kanceláře, tam se nosí žbánek za žbánkem, pije se na cestě domů a doma se ještě dosmoluje.“⁵⁴

Pro venkovského člověka bylo těžké si představit stejně namáhavou práci jako tu v polích. Přesto existovala – pouze v jiné formě. Průmyslové továrny zaměstnávaly masy lidí. Mzdy, stejně jako v zemědělství, dělníkům vystačily sotva na pokrytí základních životních potřeb. S podobnými obtížemi se ale nepotýkalo ve městech pouze dělnictvo. Mzdy obecně nebyly

⁵⁴ RAIS, K. V.: Po letech doma. In: K. V. Rais, *Výminkáři a jiné povídky*. Nakladatelství jednotného svazu českých zemědělců, Praha 1951, s. 117.

příliš vysoké, zatímco život byl finančně náročný, plný shonu nedopřávajícího oddechu.

V povídce Po letech doma se syn Petr vrací po mnoha letech strávených v Praze do své rodné vesnice. V Praze vinou svého zaměstnání těžce onemocněl, proto odchází domů, aby se zde léčil. Jeho bratr však pro něj nemá pochopení. V jeho očích je jen zhýčkaným Pražákem, který z přebytku neví, kde by se ještě roztáhl a nabral ještě více než má. Nedokáže se smířit s tím, že jemu rodiče určili osud prostého udřeného venkovana, zatímco jeho bratr byl vyvolen pro to, stát se „pražským pánem“.

Tato povídka ovšem přináší svědectví o tom, jak těžký a drsný dokáže být život ve velkém městě. Petr přichází do rodné vesnice nemocný – sedřený prací a sešlý životem v Praze. Pro prostého venkovana, jako je jeho bratr Váša je nepochopitelné, že by nenáročná úřednická práce a život ve městě mohly člověka sedřít jen z části jako dennodenní vláčení se po polích.

Přišla také sestra, provdaná do Studence. Když bratra na loži spatřila, spustila lamentaci: „Pozdrav tě Pánbůh, bratříčku, co se tos tebou stalo tak najednou! To je rána, to je rána! A tak se ti vedlo, takovým jsi byl pánem, skoro stojku měsíčně, a teď přijde taková nemoc! Táta tě taky pozdravuje a děti nastokrát, aby ti Pánbíček nebeský dal brzkého pozdravení. A co dělají tvoji v Praze? Mají se dobře, vid', což pak v Praze, tam je živobytí jiné nežli na horách. To máš dření od jara do zimy a všecko teď tak málo platí, a děti se jen hrnou! To jsou starosti, milý Petříčku, o těch ty nevíš!“

„Ba vím, milá holka, vím, máme je každý, ať si ten kus chleba vyděláváme tak nebo tak.“⁵⁵

⁵⁵ Tamtéž, s. 142.

V souboru *Potměchuť*, konkrétně v povídce *Špáta*⁵⁶, autor využívá další, odlišný úhel pohledu na kontakt venkovana s blahobytem a s městem. Co se stane, když venkovskému „chudákovi“ „spadne jmění do klína“. Takové štěstí jako mlatce Špátu nepotká prostého venkovana každý den. Skutečnost, že zdědil čtrnáct tisíc po strýci, kterého ani nezná, vypadá jako zásah vyšší moci, která rozhodla o tom, že i chudák si zaslouží trochu štěstí, trochu blahobytu. To by ale tím chudákem nesměl být právě Špáta. Ještě dříve než dostane dědictví do rukou, se dme pýchou a počíná si jako smyslů zbavený. Jeho příživnická matka stejně tak, jediná jeho žena Baruška tuší, že zděděné jmění přinese do domu zlé časy.

„Vjelo to do nadutce vousatého už teď, a kdo ví, je-li to konečně pravda. Ještě to nemá a už je jako krocan!“⁵⁷

Zadarmo nabyté jmění způsobí v rodině boží dopuštění. Namísto dřívějších poklidných, skromných poměrů Špáta se svojí matkou skupují vše, co jim doslova přijde pod ruku – šaty, domy, nábytek, jídlo... Bez rozmyslu rozhazují na všechny strany a okázale dávají na odiv, jaké mají skvělé živobytí.

„Stará Špátka se za poslední doby velmi změnila, zrovna omládla. Dřív chodila s křížem sraženým, ale nyní se zas pěkně narovnala, tváře jí zkulatěly a mnoho vrásek se vyhladilo. Běhala opět jako koroptev. Špáta byl také všecek změněn: oděn byl po městu, klobouk mu seděl nakloněn k pravému uchu, šaty na něm přiléhaly a boty se leskly. Vlasy měl vždy hladké, vousy uprostřed brady rozčísnuté a líce mu rudě svítilo. Doutník nedal z úst, měl jich vždy

⁵⁶ RAIS, K. V.: *Špáta*. Poprvé vydáno časopisecky ve „Světozoru“ roku 1889; roku 1892 vychází prvně knižně v souboru *Potměchuť: povídky a kresby z podhoří*. Libuše, Matice zábavy a vědění. Praha.

⁵⁷ RAIS, K. V.: *Špáta*. In: K. V. RAIS, *Potměchuť: povídky a kresby z podhoří*. Česká grafická unie, s. 73. Praha 1948.

nacpanou kapsu, a nabízel každému, nejraději lidem panštějším.“⁵⁸

Špáta i jeho matka se považovali za veliké pány. Snadno nabytý majetek s sebou přinesl namísto blahobytu jen nadutost, marnivost, sobectví a nakonec také zkázu. Osud hlavních postav povídky se vyvine tragicky. Peníze, které měly vyvézt chudáka z bídy, z něj udělaly vraha. Zaslepen vlastní bezmeznou hamižností a pýchou končí Špáta jako naprostý vyvrhel, otráven lesklým pozlátkem velkého světa peněz.

⁵⁸ Tamtéž, s. 91.

Závěr

Cílem naší práce Karel Václav Rais a otázka sociální spravedlnosti v jeho díle bylo odhalit závažné společenské problémy, které zatěžovaly život prostého lidu druhé poloviny devatenáctého století. Jako výchozí materiál byly použity vybrané povídky z Raisovy tvorby.

V oněch vybraných povídkách je patrné autorovo silné sociální cítění a snaha realisticky zobrazit skutečnost své doby. Na to jsme upozornili v podkapitole zabývající se lidmi, jejichž životy se staly předlohou pro jeho mnohé prózy. To, jak pozorně vnímal příběhy lidí žijících v jeho blízkosti a do jaké míry se pro něj staly inspiračním zdrojem, považujeme za doklad opravdovosti s níž jsou ony příběhy ztvárněné. V námi vybraných prózách nezaznamenáváme autorovu výraznější snahu idealizovat a zlehčovat životy jeho literárních postav oproti životům lidí skutečně žijících. Zásadní je jeho sociálně-kritický pohled na současnost – na svět venkovský a zároveň také městský. Z jeho tvorby jsou patrné sympatie, jež choval ke skromné a pracovitě vesnici, která pro něj představovala místo uchovávací „staré“ morální hodnoty. Tyto pomalu vytrácející se kvality ožívají převážně v postavách lidí na sklonku života. Z velké části se jedná o osoby i přes své stáří činnorodé, uvyklé na tvrdou práci. Žijí skromě, osaměle, někdy dokonce zapomenuti svými potomky. Starý svět střídá nový a s ním i generace generaci. S autorovými stařečky a stařenkami jako by odcházely i jejich dobré mravy a skutečné životní hodnoty. Rais upozorňuje na jejich absenci u mladé generace nastupující „k moci“ zejména v souboru Výminkáři. Tito mladí se v jeho prózách objevují v roli obětí jedině v případech, že se sami potýkají s utrpením ohrožujícím jejich život či s chudobou. Takový motiv je nejsilněji vylíčen v povídkách Nejlepší stránka, V kuchyňské vůni a Po letech doma.

Karel Václav Rais, autor venkovského realismu, zachytil ve své tvorbě životy lidu druhé poloviny devatenáctého století, v nichž my, dnešní čtenáři, nacházíme nelehké osudy našich předků. V jeho prózách, ať už těch románových či povídkových, opět ožívají i ty nejzapadlejší kouty východočeského regionu a spolu s ním i jeho obyčejní, zdánlivě ničím pozoruhodní obyvatelé, kteří by jinak skončili zcela zapomenuti.

Do jisté míry je jeho tvorba svědectvím o tehdejších sociálních a mravních poměrech. Zjednodušeně by bylo možno označit peníze za viníka všeho zlého, jako prvek, který natolik ovládá lidské jednání i celý svět, že snad nelze nalézt v člověku sílu, kterou by se mu mohl ubránit. Několik Raisových postav se pokouší o odpor, ale „nadvládu“ peněz zvrátit nedokáží a ani nemohou. Autor v těchto povídkách ukazuje mravní sílu kladných postav, na druhé straně ale také charakter těch záporných. Jejich síly se navzájem střetávají, ale nikdy žádná nemá v jeho tvorbě dominantní postavení, žádná nevíteží bez výhrad a s jasnou převahou. Ke svým postavám zaujímá jednoznačné stanovisko, čtenář tedy nezůstává na pochybách, zda se jedná o postavu kladnou či zápornou. Mnohé z příběhů končí tragicky vyhrocenými konflikty, jiné roztržkami méně závažnými.

V každé z vybraných povídek nacházíme hlubokou sociální problematiku. Vidíme postavy jednající proti idejím humanismu na úkor slabších a bezmocných. Sledující své vlastní zájmy omezují jejich svobodu a práva. Ve všech povídkách se vyskytují jevy, které porušují základní aspekty sociální spravedlnosti.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Burýšková Martina

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, filozofická
fakulta

Název diplomové práce: Karel Václav Rais a otázka sociální
spravedlnosti v jeho díle

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Petr Hora, Ph.D.

Počet znaku: 86 131

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 21

Klíčová slova: K. V. Rais, sociální spravedlnost, sociální
zabezpečení, generační problematika, výminek, mládí, stáří,
město, venkov, realizmus, morální hodnoty, peníze, práce,
devatenácté století

Bakalářská diplomová práce pojednává zejména o sociální problematice v povídkové tvorbě K. V. Raise. Konkrétně se zabývá jedenácti povídkami z venkovského i městského života prostého lidu v druhé polovině devatenáctého století. Pozornost je věnována jevům, které jsou v rozporu se základními aspekty sociální spravedlnosti: vykořisťování slabých a bezmocných (staří lidé a děti); dále se práce zabývá problémy pramenícími z mezigeneračních vztahů, zápornými i kladnými charaktery postav, mocí peněz a mimoto také charakteristikou doby a prostředí, ze kterých veškeré sociální konflikty vyrůstaly.

Použitá literatura:

- Davies, N.: Evropa - Dějiny jednoho kontinentu. PROSTOR. Praha 2000.
- Havelka, J. - Mencl, J. - Veselý, J. (eds.): Sborník k uctění památky K. V. Raise. Raisův Státní učitelský ústav v Jičíně. Turnov 1936.
- Haywood, J.: Enyklopedie - Historie světa. Columbus. Praha 1998.
- Jakubíková, D.: Na cestě ke globalizaci. Dostupné online na adrese: <<http://www.cestovni-ruch.cz/skolstvi/globalizace.php>> Cit. 30. 5. 2006.
- Janáčková, J.: Raisovo úsilí o realistickou prózu. In: Česká literatura. Praha 1958.
- Knob, J.: Dvojí cesta s K. V. Raise., Východočeské nakladatelství. Havlíčkův Brod 1964.
- Krebs, V. a kol.: Sociální politika. ASPI. Praha 2002.
- Kunc, J.: Česká literární bibliografie 1945-1966: Soupis článků, statí a kritik z knižních publikací a periodického tisku let 1945 - 1966 k dílům autorů 19. a první poloviny 20. století. Díl III. Státní knihovna ČSSR - Národní knihovna 1967.
- Lexikon české literatury 3/II (P - Ř). Academia. Praha 1956.
- Mašínová, L. - Machytka, J. - Koubek, Fr. - Janeček, J. (eds.): Karel Václav Rais - Studie, vzpomínky, dokumenty. Místní národní výbor v Lázních Bělohradě. Lázně Bělohrad 1959.
- Mukařovský, J. (red.): Dějiny české literatury III. Literatura druhé poloviny devatenáctého století. ČSAV. Praha 1961.
- Ort, J.: Doslov. In: K. V. Rais, Horské kořeny: Výbor z povídkové tvorby 1885 - 1903. Kruh. Hradec Králové 1976.
- Rais, K. V.: Horské kořeny: Výbor z povídkové tvorby 1885-1903. Kruh. Hradec Králové 1976.
- Rais, K. V.: Mezi lidmi. Česká grafická unie. Praha 1909.

- Rais, K. V.: Potměchuť: Povídky a kresby z podhoří. Česká grafická Unie. Praha 1948.
- Rais, K. V.: Rodiče a děti. Česká grafická Unie. Praha 1947.
- Rais, K. V.: Výminkáři. Česká grafická unie. Praha 1924.
- Rais, K. V.: Výminkáři a jiné povídky. Nakladatelství jednotného svazu českých zemědělců. Praha 1951.
- Rais, K. V.: Ze vzpomínek III. Česká grafická Unie. Praha 1939.
- Tomeš, I. a kol.: Právo sociálního zabezpečení. VŠEHRD. Praha 1995.
- Tomeš, I.: Sociální politika - teorie a mezinárodní zkušenost. Socioklub. Praha 2001.